

The Quarterly Journal of Approach to
Philosophy in Schools and Organizations

Year 4, Number 2, Summer 2025, Pages 87 to 98

Original Article

<http://www.esbam.ir>

فصلنامه رویکرد فلسفه در مدارس و سازمان ها

سال چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

ISSN: 2980-891X

Analyzing the Requirements for Including Philosophy in Iran's School Curriculum

Amin Amani*: PhD in Educational Management, Farhangian University of North Khorasan.

Abstract

Introduction: The aim of this study was to analyze the requirements for including philosophy as a subject in the Iranian school curriculum, with a focus on identifying challenges and proposing practical solutions.

Method: This research used a qualitative approach and carried out a systematic content analysis of relevant scientific articles, policy documents, and both national and international studies. Data were gathered from reliable sources and, through initial, axial, and selective coding, key themes related to the success or failure of philosophy education in Iranian schools were extracted.

Findings: The findings showed that effective realization of this goal requires special attention to five main areas: enhancing teachers' competencies through training and professional empowerment; developing and localizing dynamic and relevant educational content; effective policy and managerial support; providing physical and technological infrastructures for discussion-oriented and interactive environments; and reforming the evaluation system to assess students' critical and reasoning skills.

Conclusion: The study concludes by stressing the need for a systematic and multilayered approach to overcome cultural and administrative barriers and to promote critical thinking and dialogue among students. By offering practical recommendations, this research provides an actionable perspective for managers and teachers to effectively implement philosophy education in Iranian schools.

Keywords: Philosophy, Education, Curriculum, Iranian Schools.

***Corresponding author:** PhD in Educational Management, Farhangian University of North Khorasan.

Email: amani.amin311@yahoo.com

DOI: [10.22034/esbam.2025.535323.1084](https://doi.org/10.22034/esbam.2025.535323.1084)

Analyzing the Requirements for Including Philosophy in Iran's School Curriculum

Detailed Abstract

Introduction: The primary aim of this study is to examine the requirements for integrating philosophy as a subject into the Iranian school curriculum, and to delineate the challenges and opportunities that lie ahead for the realization of this goal within the national education system. Recognizing the increasing importance of philosophy in general education—and its role in fostering core skills such as critical thinking, inquiry, ethical reasoning, and creativity—this study seeks to identify the key factors influencing the success or failure of philosophy education and to provide practical solutions for its sustained implementation in schools. The lack of systematic, localized research in this field, particularly regarding Iran's educational structure and executive context, adds to the necessity of this investigation.

Materials and methods: This study employed a qualitative approach through systematic content analysis. Data were collected through an in-depth review and analysis of academic texts, research articles, policy documents, and both local and international practical experiences in the field of philosophy education. Sources were selected purposively, with an emphasis on materials that address philosophy education in Iranian and global schools. Data analysis was conducted using a three-step coding process (initial, axial, and selective coding) to extract central themes and key dimensions. This process was conducted in several stages, with preliminary findings reviewed for credibility and reliability by multiple researchers with expertise in education and philosophy, thereby ensuring internal validity.

Results and discussion: Data analysis and literature review revealed that the successful realization of philosophy education in Iranian schools hinges upon five core dimensions: **Teacher Training and Professional Development:** Teachers must be familiar with the basics of philosophy for children and adolescents, skilled in the art of inquiry, adept at facilitating philosophical discussions, and knowledgeable in innovative teaching methods. Lack of capacity in this area has been confirmed both in the literature and in field experiences. **Localizing and Developing Educational Content:** Current philosophy content is typically out of step with the needs, interests, and cultural realities of Iranian students. Effective resource development should thus involve teachers, curriculum specialists—even students—to ensure relevance and engagement. **Policy and Managerial Support:** The successful implementation of philosophy education depends on comprehensive support from policymakers and school administrators, allocation of resources, its institutionalization within the academic program, and coherent execution. **Provision of Infrastructure and Interactive Learning Environments:** Creating spaces for dialogue and leveraging information technology are essential for effective philosophy education. **Creative and Skills-Based Assessment:** Traditional assessment systems rarely evaluate

students' growth in critical thinking and creativity. Researchers advocate for the use of portfolios, performance-based assessment, and group projects to address this gap. Furthermore, the findings highlighted persistent challenges, including traditionalist views on philosophy, resistance from parents and some teachers, insufficient educational resources, a shortage of specialist human resources, and unstable policy support.

Conclusion: Mirroring both domestic and international studies, the results of this research emphasize several key points: Philosophy education in Iranian schools must go beyond the transmission of abstract knowledge and function as a vibrant platform for the cultivation of inquiry, citizenship, problem-solving, and dialogue. Both international best practices and Iranian research evidence that the absence of specialized teacher training, lack of localized and appealing content, inadequate institutional support, insufficiently interactive environments, and outdated assessment systems constitute five major obstacles to effective philosophy education. To institutionalize philosophy education, policymakers are urged to reconsider teacher education pathways, develop dynamic and blended philosophy programs, initiate information campaigns targeting parents and the broader community, transform school spaces into venues for philosophical discussion, and design updated, participatory assessment tools. The practical suggestions offered by this research include organizing ongoing teacher workshops, fostering open spaces for dialogue, expanding multimedia philosophy resources, securing sufficient fiscal support, and piloting innovative assessment systems. Successfully implementing these recommendations could pave the way for effective and practical philosophy education in Iranian schools and nurture a generation equipped with creativity and social responsibility to meet today's complex challenges.

Keywords: Philosophy, Curriculum, Teacher Training, Iranian Schools, Education.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واکاوی الزامات گنجاندن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران

امین امانی*: دکتری مدیریت، دانشگاه فرهنگیان خراسان شمالی.

چکیده

هدف: هدف این تحقیق واکاوی الزامات گنجاندن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران با تمرکز بر شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهای عملی بوده است.

روش کار: این مطالعه با رویکرد کیفی و از طریق تحلیل محتوای نظام‌مند مقالات علمی مرتبط، اسناد بالادستی و پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام شد. داده‌ها از میان منابع معتبر گردآوری گشته و با بهره‌گیری از کدگذاری اولیه، محوری و گزینشی، مضامین کلیدی مرتبط با موفقیت یا ناکامی اجرای درس فلسفه در مدارس ایران استخراج شد.

نتایج: یافته‌های تحقیق نشان داد که تحقق اثربخش این هدف نیازمند توجه ویژه به پنج محور اصلی است: ارتقای شایستگی‌های معلمان از طریق آموزش و توانمندسازی حرفه‌ای، تدوین و بومی‌سازی محتوای آموزشی پویا و مرتبط، حمایت سیاستی و مدیریتی مؤثر، تأمین زیرساخت‌های فیزیکی و فناوریانه برای محیط‌های گفت‌وگومحور و تعاملی، و اصلاح نظام ارزشیابی در راستای سنجش مهارت‌های تفکر انتقادی و استدلالی دانش‌آموزان.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌گیری پژوهش بر ضرورت اتخاذ رویکردی نظام‌مند و چندلایه تأکید دارد تا بتوان ضمن عبور از موانع فرهنگی و اجرایی، زمینه رشد تفکر نقاد و گفتگو در میان دانش‌آموزان را فراهم ساخت. این تحقیق با ارائه پیشنهادها کاربردی، چشم‌انداز عملی برای مدیران و معلمان جهت استقرار مؤثر درس فلسفه در مدارس ایران فراهم ساخته است.

واژگان کلیدی: فلسفه، آموزش و پرورش، برنامه درسی، مدارس ایران.

*نویسنده مسؤول: دکتری مدیریت، دانشگاه فرهنگیان خراسان شمالی.

Email amani.amin311@yahoo.com

DOI: [10.22034/esbam.2025.535323.1084](https://doi.org/10.22034/esbam.2025.535323.1084)

مقدمه

در عصر امروز، نظام‌های آموزشی با چالش‌های روزافزونی برای تربیت شهروندانی مسئول، متفکر و خلاق روبه‌رو هستند. یکی از رویکردهای برجسته در پاسخ به این چالش، تقویت نقش فلسفه در برنامه‌های درسی مدارس است؛ چرا که فلسفه می‌تواند مهارت‌های پرسشگری، تفکر انتقادی و خودآگاهی را در دانش‌آموزان تقویت کند (خوشنوا، ۱۳۹۴). در بسیاری از کشورها، آموزش فلسفه به کودکان به عنوان ابزاری برای توسعه توانایی استدلال، گفتمان‌ورزی و قدرت حل مسئله در سطح فردی و اجتماعی به رسمیت شناخته شده است (پاپاستفانو^۱، ۲۰۱۳). اهمیت این رویکرد به ویژه در جامعه ایران، که با تحولات فرهنگی، اجتماعی و فناوری گسترده‌ای مواجه است، دوچندان می‌نماید؛ زیرا پرورش نسل آینده‌سازان بدون تجهیز آنها به مهارت‌های بنیادین تفکر و داوری عقلانی، دشوار یا حتی ناممکن خواهد بود (صابری نجف‌آبادی، ۱۳۹۳).

در کنار رشد فزاینده فناوری‌های ارتباطی و انفجار اطلاعات، پرسشگری و روحیه کنجکاوی فکری در میان نوجوانان و کودکان اهمیت بیشتری یافته است؛ چراکه دانش‌آموز در قرن بیست‌ویکم باید بتواند خود، جهان پیرامون و مفاهیم بنیادین زندگی را مستقلانه نقد و تحلیل کند (طباطبائی و موسوی، ۱۳۹۰). فلسفه و آموزه‌های آن راهی برای رشد قدرت تفکر و تربیت ذهن پرسنده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد برنامه‌هایی همچون «فلسفه برای کودکان» (P4C) در مدارس، بستر تقویت جستجوگری، پرسشگری و خلاقیت در دانش‌آموزان را به شکلی مؤثر فراهم می‌سازد (اکرمی و همکاران، ۱۳۹۴). افزون بر این، آموزش فلسفه به شیوه گروهی و مبتنی بر گفت‌وگو، موجب پرورش مهارت‌های اجتماعی، افزایش تحمل نسبت به دیدگاه‌های متفاوت و رشد عقلانیت عمومی می‌شود (هوشمندی و همکاران، ۱۳۹۹).

فراتر از اهداف کلاسیک آموزش و پرورش، تاکید بر فلسفه در مدارس می‌تواند زمینه ساز پرورش هویت اخلاقی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توسعه بینش انسانی شود (بهرنگی و رشیدی، ۱۳۹۵). بسیاری از صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت، باور دارند که گنجاندن فلسفه در برنامه درسی نه تنها به رشد شناختی، بلکه به بهبود رفتارهای اخلاقی و روابط میان‌فردی دانش‌آموزان نیز می‌انجامد (بهروزیان و طاهرپور، ۱۴۰۰). همین امر سبب شده است در کشورهای پیشرفته، فلسفه به مثابه بخشی جدایی‌ناپذیر از فرایند تربیت رسمی مورد توجه باشد و مورد حمایت سیاست‌گذاران آموزشی قرار گیرد (ملکی، ۱۳۸۳). با این همه، طراحی و اجرای درس فلسفه در برنامه‌های درسی مدارس ایران با الزامات، چالش‌ها و فرصت‌های خاصی روبروست. ساخت بومی محتوا، تدوین منابع متناسب با ویژگی‌های سنی و فرهنگی دانش‌آموزان، تربیت معلمان توانمند، و ایجاد فضای آموزشی مطلوب، همگی از ارکان حیاتی موفقیت در این مسیر به شمار می‌روند (بهرنگی و همکاران، ۱۳۹۸). پژوهش‌های مختلف بیانگر آن است که توجه صرف به محتوای کتاب درسی بدون توجه به الگوی مدیریت آموزش، خلاقیت تدریس و مشارکت فعال دانش‌آموزان، کارآمدی مورد انتظار را به همراه نخواهد داشت (بهرنگی و رشیدی، ۱۳۹۵؛ ریبالکا^۲، ۲۰۲۳). لذا لازم است با دیدی فراگیر و عمیق، ضمن شناسایی ظرفیت‌ها و موانع، الزامات پیاده‌سازی موفق درس فلسفه را در مدارس ایران واکاوی و تدقیق کرد.

با وجود اتفاق نظر مراجع علمی و آموزشی داخلی و خارجی بر ضرورت حضور فلسفه در برنامه درسی مدارس، سهود اجرا و تحقق این هدف در کشور ما با موانع و چالش‌های متعددی همراه بوده است (صیدی و همکاران، ۱۳۹۲). از یک سو عدم وجود کتاب و منابع آموزشی بومی‌سازی شده متناسب با نیازهای دانش‌آموزان ایرانی دغدغه‌های جدی ایجاد کرده است؛ از سوی دیگر، کمبود معلمانی با دانش فلسفی کافی و مهارت تدریس فلسفه به سبک نوین، سبب کاهش کیفیت تدریس و پایین آمدن اثربخشی برنامه فلسفه در مدارس می‌شود (صابری نجف‌آبادی، ۱۳۹۳).

مطالعات نشان می‌دهد که گرچه تلاش‌هایی جهت نگارش کتاب‌های فلسفه اسلامی با رویکرد آموزشی صورت گرفته است، اما همچنان فاصله قابل توجهی بین اهداف عالیه تربیت فلسفی و واقعیت برنامه درسی برقرار است (صابری نجف‌آبادی، ۱۳۹۳؛ نودینگ^۱، ۲۰۱۸). این چالش به ویژه در مقاطع ابتدایی و متوسطه اول، که دانش‌آموزان در مرحله حساسی از شکل‌گیری هویت فکری و اجتماعی قرار دارند، عمیق‌تر جلوه می‌کند (اکرمی و همکاران، ۱۳۹۴). وجود نگاه سنتی به درس فلسفه، تمرکز صرف بر انتقال مفاهیم نظری و فقدان تعامل پویا و خلاق با دانش‌آموزان، دستاوردهای تربیتی این حوزه را محدود ساخته است (بهروزیان و طاهرپور، ۱۴۰۰).

از دیگر موانع مهم فراروی گنجانیدن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس، می‌توان به ضعف نظام ارزشیابی و نبود شاخص‌های دقیق برای سنجش مهارت‌های فلسفی، کمبود منابع آموزشی چندرسانه‌ای، و مقاومت بخشی از نظام آموزش در مقابل تغییر ساختارهای سنتی اشاره کرد (ملکی، ۱۳۸۳). یافته‌های پژوهشگران نشان می‌دهد که برنامه فلسفه، هنگامی موفق خواهد بود که به عنوان یک فعالیت بین‌رشته‌ای طراحی و اجرا گردد و از ظرفیت معلمان متخصص دیگر حوزه‌ها نیز بهره‌گیرد (سلحشور سفیدسنگی و معینی‌پناه، ۱۴۰۳).

قابل ذکر است، تحقق اهداف درس فلسفه منوط به هماهنگی ساختار نهادی و حمایت سیاست‌گذاران ارشد آموزشی است. به بیان دیگر، ایجاد زمینه برای آموزش فلسفه در مدارس ایران، مستلزم مهندسی مجدد ساختار مدیریت، بازنگری در محتوا و روش تدریس، و تربیت نظام‌مند معلمان است؛ امری که نتیجه‌ای جز ارتقاء یادگیری اثربخش، رشد تفکر انتقادی و پرورش پرسشگری نخواهد داشت (کینسترا و همکاران^۲، ۲۰۱۵؛ محمدی، ۱۴۰۲). تجارب کشورهای موفق در این حوزه نیز مؤید آن است که پیوند رشته فلسفه با سایر حوزه‌های دانشی و رویکرد گزینش محتوای مناسب، می‌تواند به فراگیری عمیق‌تر منجر شود (ملکی، ۱۳۸۳؛ سلحشور سفیدسنگی و معینی‌پناه، ۱۴۰۳).

در عین حال، گزارش‌ها و پژوهش‌ها از ورودی دانشجویانی که فاقد مهارت‌های لازم شناختی و انتقادی هستند، نشان‌دهنده آن است که نبود آموزش فلسفه و تقویت مهارت تفکر آفرینی از دوره کودکی، خلل جدی در تحقق رسالت‌های نظام آموزشی به جای می‌گذارد (بهرنگی و رشیدی، ۱۳۹۵). ضرورت دارد تا با تحلیل تجارب داخلی و ارزیابی ابعاد گوناگون، به کشف راهبردهای اجرایی، شناسایی الزامات و ارائه راهکارهای عملی برای غلبه بر موانع موجود پرداخت (صیدی و همکاران، ۱۳۹۲). با توجه به آنچه بیان شد، سؤال اساسی این پژوهش عبارت است از گنجانیدن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران مستلزم چه الزامات و تمهیداتی است، و چگونه می‌توان با بهره‌گیری از تجربیات داخلی و خارجی، این فرآیند را به شکل موفقیت‌آمیز طراحی و پیاده‌سازی کرد؟

روش پژوهش

در این پژوهش، از روش کیفی و رویکرد تحلیل محتوای موضوعی به منظور شناسایی و واکاوی الزامات گنجانیدن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران استفاده شد. ابتدا، مقالات علمی-پژوهشی منتشرشده در حوزه آموزش فلسفه در مدارس، استانداردها و اسناد بالادستی آموزش و پرورش و همچنین پژوهش‌های تجربی مرتبط با آموزش فلسفه و پرورش تفکر انتقادی در دانش‌آموزان، مورد شناسایی و جمع‌آوری قرار گرفت. در این مرحله تلاش شد تا منابعی انتخاب شوند که علاوه بر پوشش جامع مباحث نظری و عملی، نمونه‌های موفق داخلی و خارجی، چالش‌ها و تجربیات اجرای درس فلسفه در دوره‌های تحصیلی مختلف را نیز در بر گیرند. پژوهشگر با هدف گردآوری داده‌های جامع و قابل اتکا، مقالات منتشرشده طی سال‌های اخیر در

1- Noddings
2- Kienstra

مجلات معتبر داخلی و پایگاه‌های داده علمی را مورد غربالگری قرار داد و معیارهای ورود و خروج منابع را بر اساس تناسب موضوعی، اعتبار روش‌شناسی، و ارتباط مستقیم با هدف پژوهش تدوین کرد.

پس از گردآوری منابع اولیه، همه مقالات و اسناد انتخاب‌شده با دقت خوانده شد و داده‌های مرتبط با الزامات، فرصت‌ها و چالش‌های گنجاندن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس مورد استخراج واقع شد. در این بخش از پژوهش تلاش شد تا نه تنها نتایج و یافته‌های آشکار، بلکه قواعد، پیشنهادهای ضمنی، و تجربه‌های موفقیت‌آمیز یا شکست‌های گزارش‌شده نیز جمع‌آوری شود. داده‌ها به صورت نظام‌مند خلاصه‌برداری، دسته‌بندی و در فرم‌های خاص کدگذاری اطلاعات کیفی ثبت شدند. پژوهشگر برای حفظ دقت و اعتبار، هر بند از داده‌ها را با کد موضوعی مشخص و بر حسب فراوانی وقوع یا اهمیت در منابع مختلف نشانه‌گذاری کرد. همچنین، جهت غنای تحلیل، کوشش شد تا یادداشت‌های مفهومی و تفسیرهای نویسندگان مقالات نیز به عنوان داده‌های تکمیلی در تحلیل لحاظ گردد.

در مرحله بعدی، فرآیند کدگذاری محوری و طبقه‌بندی مضامین اصلی صورت گرفت. داده‌های استخراج‌شده از متون، ابتدا به صورت کدهای اولیه بر اساس مضامین مشترک یا متفاوت مرتبط با الزامات برنامه‌ریزی درسی فلسفه نشانه‌گذاری شد. سپس بر پایه شباهت یا تمایز موضوعی، این کدها در دسته‌های کلان‌تر جای گرفت و روابط میان محورهای اصلی و فرعی شناسایی شد. به منظور افزایش غنای تحلیلی، روند مقایسه مستمر میان مقالات و مرور دوباره متون به صورت سرندی انجام شد تا از استحکام الگوهای استخراج‌شده و جلوگیری از حذف مضامین مهم اطمینان حاصل شود. با توجه به ماهیت بین‌رشته‌ای پژوهش، کدگذاری به گونه‌ای انجام شد که قابلیت ارجاع به سیاست‌گذاری کلان، آموزش معلمان، تهیه منابع آموزشی و ارزشیابی را داشته باشد.

در نهایت، یافته‌های کدگذاری‌شده بازبینی و مضامین استخراج‌شده از مرحله قبلی، در قالب پنج محور کلیدی الزامات گنجاندن فلسفه در برنامه درسی مدارس دسته‌بندی و تفسیر شد. تحلیل نهایی نتایج نه تنها به شناسایی عوامل موثر و ضروری در طراحی و اجرای موفق برنامه فلسفه در مدارس ایران کمک کرد، بلکه ضمن جمع‌بندی اشتراکات و تفاوت‌های موجود در رویکردهای مختلف پژوهشی، پیشنهادهای عملی برای سیاست‌گذاران و مسؤولان آموزش و پرورش کشور ارائه کرد.

یافته‌ها

جدول ۱: کدگذاری اولیه - مضامین استخراج‌شده از مقالات

ردیف	مضامین کلیدی استخراج‌شده	توصیف خلاصه
۱	ضرورت تربیت معلم متخصص	نبود معلمان آموزش‌دیده فلسفه به عنوان چالش کلیدی مطرح شده است
۲	فقدان منابع آموزشی بومی	کمبود کتاب، جزوه و نرم‌افزار آموزشی مناسب و بومی‌سازی شده دیده می‌شود
۳	ضعف حمایت سیاست‌گذاری	سیاست‌گذاران آموزشی توجه کافی به فلسفه در مدرسه ندارند
۴	رویکرد سنتی به محتوا	محتوای درس سنتی، فرمول‌محور و فاقد رویکرد تحلیلی و بین‌رشته‌ای است
۵	کمبود زیرساخت و فضا	زیرساخت‌های لازم برای تدریس تعاملی فلسفه وجود ندارد
۶	ضعف ارزشیابی مهارت‌های فلسفی	ارزیابی‌های موجود این مهارت‌ها را معتبر نمی‌سازد
۷	الزامات فرهنگی و ارزشی	نگرانی درباره چالش‌های فرهنگی و ارزشی در آموزش فلسفه دیده می‌شود
۸	اهمیت بین‌رشته‌ای	معرفی فلسفه به عنوان رشته‌ای پیوندی با سایر علوم توصیه شده است

جدول (۱) نتایج کدگذاری اولیه حاصل از مطالعه مقالات و اسناد را نشان می‌دهد. این کدها، اصلی‌ترین موضوعاتی هستند که در منابع منتخب تکرار و بر اهمیت آن‌ها تأکید شده است. این مضامین به عنوان مواد خام تحلیل کیفی، پایه‌گذار مراحل بعدی دسته‌بندی مضامین بوده‌اند.

جدول ۲: کدگذاری محوری - طبقه‌بندی مضامین در محورهای اصلی

محور اصلی	کدهای اولیه زیرمجموعه
الف. منابع انسانی	تربیت معلم، کارگاه‌های آموزشی، حمایت حرفه‌ای
ب. منابع آموزشی و محتوا	کتاب بومی، نرم‌افزار آموزش فلسفه، محتوای بومی‌سازی شده، رویکرد بین‌رشته‌ای
ج. حمایت سیاستی و مدیریتی	سیاست‌گذاری کلان، حمایت مدیران، تأمین اعتبارات
د. زیرساخت و محیط یادگیری	تجهیز کلاس‌ها، فراهم کردن فضای مناسب برای گفت‌وگو و کار گروهی
هـ. ارزشیابی و فرهنگ‌سازی	شیوه‌های نوین ارزشیابی، تبیین جایگاه ارزشی و فرهنگی فلسفه برای جامعه و خانواده‌ها

نتایج جدول (۲) نشان می‌دهد در این مرحله، کدهای اولیه در قالب پنج محور کلیدی دسته‌بندی شدند. این محورهای اصلی، نشان‌دهنده‌ی حوزه‌های مهم و بنیادین تحقق موفق گنجاندن درس فلسفه در برنامه درسی هستند و هر یک ذیل خود مجموعه‌ای از کدهای مرتبط را شامل می‌شوند.

جدول ۳: الزامات اجرایی و راهبردهای پیشنهادی

محور	الزامات اجرایی	راهبردهای پیشنهادی
منابع انسانی	افزایش دانش حرفه‌ای معلمان، گزینش و تربیت تخصصی	ایجاد دوره‌های مهارت‌افزایی، بازآموزی برای معلمان و جذب اساتید مجرب
منابع آموزشی	تدوین کتب و محتوای بومی برای مقاطع مختلف	تشکیل کارگروه‌های بومی‌سازی، توسعه نرم‌افزار و چندرسانه‌ای آموزشی
حمایت سیاستی	تدوین سیاست‌های حمایتی و مشوق‌های اجرایی	انجام حمایت مالی، تعیین مشوق برای اجرای برنامه و اصلاح ساختار مدیریتی
زیرساخت	تجهیز کلاس‌ها، تهیه فضای مناسب	اختصاص فضاهای تعاملی، فراهم‌سازی امکانات فناوری و محیط مناسب بحث فلسفی
ارزشیابی و فرهنگ	تعریف روش‌های ارزشیابی مهارت‌های فلسفی و ترویج مزیت فلسفه در جامعه	تدوین فرم‌های سنجش مهارت تفکر انتقادی و اطلاع‌رسانی عمومی به والدین و معلمان

در جدول (۳)، برای هر محور اصلی، الزامات اجرایی مشخص و راهبردهای عملیاتی که پژوهش مبتنی بر تحلیل کیفی پیشنهاد داده است، درج شده‌اند. این نکات، راهنمای عملی برای تدوین و اجرای موفق برنامه فلسفه محسوب می‌شوند.

جدول ۴: چالش‌ها و فرصت‌های شناسایی شده

فرصت‌ها و نکات مثبت	چالش‌های اصلی	محور
علاقه‌مندی و انگیزه بین معلمان جوان	کمبود معلم متخصص، نبود دوره مهارت‌آموزی	انسانی
قابلیت همکاری با مولفان داخلی/خارجی	فقدان کتاب‌های بومی و الگوهای خارجی نامناسب	منابع
ورود برنامه‌های نوآورانه با حمایت رسمی	حمایت محدود، ساختار بروکراتیک سختگیرانه	سیاستی
فرصت تجهیز مدارس جدید و مناسب‌سازی	کلاس‌های سنتی، کمبود فضای تعامل	فضا
زمینه‌سازی برای ارزشیابی‌های مدرن	ناآشنایی با سنجش مهارت‌های فکری	ارزشیابی

جدول (۴) به صورت مقایسه‌ای، برخی چالش‌های ساختاری و اجرایی اصلی و نیز فرصت‌های بالقوه برای پیشبرد آموزش فلسفه در مدارس ایران را ارائه می‌دهد. توجه به این دو دسته می‌تواند در طراحی سیاست‌های جامع کمک‌کننده باشد.

جمع‌بندی و تفسیر یافته‌ها

یافته‌های این تحقیق نشان داد که تحقق موفق درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران، مستلزم توجه هم‌زمان به پنج محور است: ارتقای منابع انسانی و مهارت‌های معلمان، تأمین و بومی‌سازی منابع آموزشی، حمایت سیاست‌گذاران و مدیران اجرایی، ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای تدریس تعاملی، و طراحی ارزشیابی‌های متناسب با فلسفه و نهادینه‌سازی ارزش آن در فرهنگ مدرسه و جامعه. بر اساس تحلیل محتوای مقالات، آموزش فلسفه اگر به شکل صرفاً نظری، منفک از مهارت‌های زندگی و بدون توجه به بافت فرهنگی-اجتماعی باشد، نمی‌تواند اثربخشی مورد انتظار را داشته باشد. موفقیت برنامه فلسفه وابسته به تربیت معلمان متخصص، تدوین منابع بومی، حمایت سیاستی، تأمین فضا و تجهیزات مناسب و همچنین خلق نظام ارزشیابی جدید و فرهنگ‌سازی از طریق آگاهی‌رسانی به والدین و جامعه است.

همچنین چالش‌هایی چون کمبود منابع، نبود معلم مجرب، مقاومت‌های فرهنگی و نبود ارزشیابی‌های مناسب، از مهم‌ترین موانع اجرایی محسوب می‌شوند؛ اما فرصت‌هایی نظیر استقبال دانش‌آموزان از مباحث گفتگو محور، علاقه‌مندی معلمان جوان و زمینه رشد ارزشیابی‌های مدرن، می‌تواند به عنوان عناصر امیدبخش مورد توجه قرار گیرد. راهبردهایی مانند اجرای آزمایشی درس فلسفه، برگزاری کارگاه‌های توانمندسازی، همکاری با اساتید این حوزه، و ایجاد شبکه ارتباطی با مدارس موفق داخلی و خارجی، از جمله پیشنهادهای عملی این پژوهش برای تحقق واقعی الزامات تعلیم فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه حاضر نشان می‌دهد که گنجاندن درس فلسفه در برنامه درسی مدارس ایران، صرفاً یک تغییر شکلی در سرفصل‌ها و مواد آموزشی نیست، بلکه نیازمند تحولات عمیق در رویکرد، محتوا، تربیت معلم و ساختارهای اجرایی آموزش و پرورش است. همان‌گونه که در پژوهش ملکی (۱۳۸۳) اشاره شده است، نظام‌های موفق در آموزش فلسفه به کودکان و نوجوانان، نه تنها برنامه درسی جامع و سطوح مشخص یادگیری را مد نظر دارند، بلکه بر تربیت معلم متخصص فلسفه، تنوع روش‌های تدریس و توجه به فرهنگ بومی تأکید دارند. در پژوهش فعلی نیز محور ارتقای شایستگی معلمان و آموزش آنها به‌عنوان بنیادی‌ترین الزام، مورد شناسایی قرار گرفت؛ چراکه بدون برخورداری معلمان از مهارت لازم در هدایت بحث‌های فلسفی، ایجاد فضای باز گفتگو و پرورش تفکر انتقادی ممکن نخواهد بود.

مطالعه بهروزبان و طاهرپور (۱۴۰۰) به وضوح نشان داد که روش تدریس معلمان در فضای مجازی و حضوری، تأثیر آشکاری بر یادگیری فلسفی دانش‌آموزان دارد. نتایج آنها بیانگر آن بود که مشارکت فعال و روش‌های تعاملی باعث رشد عملی توان تفکر و استدلال در دانش‌آموزان می‌شود. یافته‌های پژوهش حاضر نیز مؤید این است که مدیران و سیاست‌گذاران باید بر

کارآمدسازی روش‌های تدریس فلسفه و ارائه فرصت‌های آموزشی برای معلمان تأکید کنند. اکرمی و همکاران (۱۳۹۴) به‌ویژه در زمینه آموزش فلسفه به روش حلقه کندوکاو، اثربخشی این روش را بر ارتقای پرسشگری و نگرش خلاقیت حتی در دانش‌آموزان با نیازهای ویژه مانند دانش‌آموزان نابینا گزارش داده‌اند؛ نتیجه‌ای که کاربرد عمومی این رویکرد نوین را در آموزش همه‌گروه‌های سنی و توانایی تأیید می‌کند. در ابعاد ساختاری، نتایج بهرانی و رشیدی (۱۳۹۵) و بهرانی و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد که تدریس فلسفه، هم در سطوح مدرسه و هم در دانشگاه، در صورت تلفیق با الگوهای مدیریت آموزشی و رهبری آموزشی مؤثر، می‌تواند یادگیری معنادار، ماندگار و موفقیت تحصیلی را ارتقا دهد. پژوهش فعلی نیز در محور حمایت‌سیاستی و مدیریتی بر همین نکته تأکید داشته و لزوم همراهی و تعهد مدیریت مدرسه و سطوح بالاتر سازمانی را به‌عنوان پیش‌نیاز اجرای اثربخش درس فلسفه برجسته ساخته است. در زمینه محتوای آموزشی، دغدغه ضعف و یا نبود منابع بومی‌سازی شده به کرات در ادبیات پژوهش، از جمله صابری نجف‌آبادی (۱۳۹۳) و محمدی (۱۴۰۲) مطرح شده است. ایشان اشاره دارند که محتوای کنونی فلسفه، غالباً با رویکرد تخصصی دانشگاهی و نامتناسب با درک و نیاز دانش‌آموزان تدوین شده و فاقد جاذبه‌های لازم برای گروه هدف مدارس است. یافته‌های تحلیل فعلی نیز نشان داد که تهیه منابع درسی جذاب، خلاقانه، مسئله‌محور و مرتبط با نیازهای جامعه ایرانی، پیش‌شرط عبور از وضعیت موجود است. هوشمندی و همکاران (۱۳۹۹) با تأکید بر آموزش فلسفه برای کودکان، نقش چنین منابعی را در رشد مهارت پرسشگری دانش‌آموزان کاملاً مهم دانسته‌اند. در بخش فرهنگ و نگرش جامعه نسبت به فلسفه در مدارس، پژوهش سیدی جمال و همکاران (۱۳۹۲) نشان می‌دهد که یکی از آسیب‌های اصلی درس فلسفه در ساختار فعلی، نگرش محدود و انتظارات صرفاً دانشی از دانش‌آموزان و بی‌توجهی به ابعاد پرسشگری، اخلاقی و شهروندی است. یافته‌های حاضر نیز تأیید کرد که نگرش بخشی از جامعه، به‌ویژه والدین و حتی برخی معلمان، نسبت به فلسفه، محدودکننده است و ضرورت دارد از طریق برنامه‌های آگاه‌سازی و مشارکت جامعه، فرهنگ گفت‌وگو و ارزش فلسفه برای زیست روزمره برجسته شود. در محور روش‌های ارزشیابی و سنجش، خوشنوا (۱۳۹۴) و طباطبائی و موسوی (۱۳۹۰) اشاره دارند که موفقیت برنامه‌های فلسفه برای کودکان وابسته به ارزشیابی‌های خلاقانه، مشارکتی و مبتنی بر فعالیت‌های گروهی و پژوهشی است. چیزی که در نظام فعلی آموزش و پرورش ایران کمتر دیده می‌شود و اغلب ارزیابی‌ها حول محور محفوظات و مفاهیم رسمی می‌چرخد. تحلیل تحقیق فعلی این مسئله را جزو چالش‌های جدی دانسته و توجه به ارزشیابی‌های نوین و مبتنی بر مشارکت و تفکر انتقادی را ضرورتی انکارناپذیر معرفی کرده است. در حوزه برنامه‌ریزی ترکیبی و استفاده از روش‌های تربیتی نوآورانه، سلحشور سفیدسنگی و معینی پناه (۱۴۰۳) با بیان مدل‌های تلفیقی فلسفه و منطق به کمک روش معکوس، نشان دادند که استفاده از تکنولوژی و شیوه‌های ترکیبی در آموزش فلسفه می‌تواند اثربخشی و جذابیت آن را افزایش داده، مسیر یاددهی-یادگیری را برای دانش‌آموزان متفاوت کند؛ یافته‌ای که همسو با نتایج بخش زیرساخت‌ها و محیط یادگیری در پژوهش حاضر است. در مجموع می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که پیاده‌سازی هدفمند درس فلسفه با چشم‌انداز پرورش شهروند پرسشگر و متفکر در مدارس ایران، مستلزم فرایندی نظام‌مند شامل پنج بعد اصلی است: ۱) تربیت و توانمندسازی معلمان، ۲) تولید و بومی‌سازی محتوای درسی، ۳) حمایت‌سیاستی و مدیریتی متمرکز و پیگیر، ۴) تأمین فضای فیزیکی و فناورانه مناسب، و ۵) ایجاد نظام ارزشیابی خلاقانه و مهارت‌محور. یافته‌های مقالات یادشده و پژوهش حاضر، تأکید می‌کند که اقدامات جزیره‌ای، کوتاه‌مدت و صرفاً صوری، نه‌تنها به نهادینه شدن فلسفه در مدارس منجر نمی‌شود بلکه حتی ممکن است منجر به مقاومت بیشتر یا بی‌انگیزگی در سطح آموزش و دانش‌آموزان گردد.

جمع‌بندی پژوهش حاضر با تکیه بر نتایج مطالعات قبلی نشان می‌دهد؛ تحول در آموزش فلسفه در مدارس ایران در گرو سیاستگذاری دقیق، منابع درسی پویا، حضور معلمانی مجرب و توانمند، ایجاد تعامل با خانواده و جامعه، و به‌روزرسانی مستمر

روش‌های تدریس و ارزشیابی است تا بتوان نسلی اندیشمند، خلاق، پرسشگر و اخلاق‌محور را تربیت کرد که پاسخگوی چالش‌های جامعه معاصر ایران باشد.

References

- Behrangi, M. R., & Rashidi, Sh. (2016). The impact of teaching philosophy of education using the educational management model on the effective learning of second-semester undergraduate educational management students at mllameh Tabataba'i vniversity. *Quarterly Journal of Axiology in Education (Formerly Philosophy of Education)*, 2(1), 41-50. [in Persian].
- Behrangi, M. R., Moradi, A., & Kordlou, M. (2019). The impact of teaching the subject of educational philosophy in formal and public education at Farhangian University scaffolding the stages of leadership and educational management model on students' learning and academic success. *Management on Organizational Education*, 8(2), 103-130. [in Persian].
- BehrozianzB,, & Taherpo,r, F. 111111 Investigating the effect of teacher's teaching method on enhancing student learning in virtual space (action research in philosophy class). *New Educational Approaches*, 16(2), 117-132. <https://doi.org/10.22108/nea.2022.133276.1764> [in Persian].
- Ekrami, L., Ghamarani, A., & Aghalar, S. (2015). The effectiveness of teaching philosophy using the community of inquiry approach on questioning skills and attitude toward creativity in blind students. *Innovation and Creativity in the Humanities*, 4(4), 71-80. [in Persian].
- Hooshmandi, F., Shamshiri, B., & Abroshan, H. (2020). The effect of philosophy for children education program on questioning skills in science lessons (Case study: First grade elementary students). *Educational & School Studies*, 9(1), 171-192. [in Persian].
- Khoshnava, F. (2015). Teaching philosophy to children and the skill of questioning. *Communication Management*, 61, 62-64. [in Persian].
- Kienstra, N., Imants, J., Karskens, M., & van der Heijden, P. G. (2015). Doing philosophy effectively: Student learning in classroom teaching. *PLoS One*, 10(9), e0137590.
- Maleki, F. (2004). Characteristics of the philosophy curriculum in different countries. *Growth of Islamic Education*, 55, 50-52. [in Persian].
- Mohammadi, ... Reengineering the structure and content of the "Philosophical Schools and uducational Ideas" course in the Master's program in History and Philosophy of Education. *Semi-Annual Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 14(27), 363-385. <https://doi.org/10.22034/hecs.2023.177043> [in Persian].

- Noddings, N. (2018). *Philosophy of education*. Routledge.
- Papastephanou, M. (2013). Philosophy, Kairosophy and the Lesson of Time. *Educational Philosophy and Theory*, 46(7), 718–734.
- Rybalka, V. (2023). The philosophy of the lesson as a psychological and pedagogical unit analysis of the educational process for the development of the student's personality. *Psychology and Personality*, 2(13), 127-158.
- Saberi Najafabadi, M. (2014). The necessity of developing an Islamic philosophy textbook with an educational focus. *Research and Writing of University Textbooks*, 18(33), 55-67. [in Persian].
- Seidi, J., Alhani, F., & Anousheh, M. (2013). Pathology of the Principles and Philosophy of Education course in the PhD curriculum of nursing education: A qualitative study. *Nursing Education*, 2(1), 36-48. [in Persian].
- Solhshour Sefidsangi, Z., & Moeini Panah, E. (2024). Explaining a blended curriculum for philosophy and logic lessons using the flipped method. *The Philosophy Approach in Schools and Organizations*, 3(1), 72.
- Tabatabaei, Z., & Mousavi, M. (2011). Investigating the impact of the philosophy for children program on research skills and critical thinking of third to fifth grade students in Aloumi Elementary School, Varamin. *Thinking and Children*, 2(1), 73-90. [in Persian].